

ROBERT KUBLIKOWSKI

DEFINICJE I ROZWÓJ WIEDZY – GŁÓWNE IDEE*

Przedmiotem moich zainteresowań jest geneza, recepcja i krytyka teorii definicji oraz ich funkcja w poznaniu empirycznym. Chcę odpowiedzieć na pytanie: czy definicje, a szczególnie definicje realne pełnią funkcję poznawczą? Moja odpowiedź jest pozytywna. Próbuję bronić tej funkcji definicji przez zastosowanie Putnamowskiej teorii referencji terminów naturalno-rodzajowych i Popperowskiego fallibilizmu.

Na strukturę tekstu składają się cztery punkty: (I) geneza i rozwój teorii definicji, (II) Popperowski antydefinicjonizm, (III) teoria definicji i Putnamowska teoria znaczenia i (IV) teoria definicji projektującej, sprawozdawczej i perswazyjnej.

I. GENEZA I ROZWÓJ TEORII DEFINICJI

Prekursorem teorii definicji był Arystoteles¹. W starożytności za przedmiot definiowania (i definicji) pierwszorzędnie uznawano rzecz (definicja rzeczy – definicja realna), a drugorzędnie słowo (definicja słowa – definicja nominalna). Celem definicji realnej klasycznej istotowej było ustalenie, które rzeczy (przedmioty empiryczne) należą do definiowanego gatunku (*definiendum*), wyodrębnianego przez podanie w *definiensie* najbliższego rodzaju i różnicy gatunkowej. Tak pojętej definicji przypisywano funkcję charakteryzowania istotnych własności rzeczy (Sokrates, Platon, Arystoteles

Dr Robert Kublikowski – adiunkt w Katedrze Metodologii Nauk na Wydziale Filozofii Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego Jana Pawła II; Al. Raclawickie 14, 20-039 Lublin; e-mail: robertk@kul.lublin.pl

* Tekst jest zmienioną wersją zakończenia mojej monografii pt. *Definicje i rozwój wiedzy. Od Arystotelesa do Putnama*, Lublin: TN KUL 2013.

¹ Przy opracowaniu starożytnej, średniowiecznej i nowożytnej historii teorii definicji korzystałem z: KAMIŃSKI 1955-57; 1958a; 1958b; 1992; 1994; 1997.

– esencjalizm metodologiczny) lub co najmniej funkcję krótkiego opisu rzeczy przez wyliczenie jej własności kryterialnych, czy diagnostycznych (Cyceron).

Według Arystotelesa definicja rzeczy jest rezultatem zmysłowo-rozumowego procesu poznania rzeczy, w którym jest stosowana metoda indukcji (Arystotelesowska *epagoge*) i intuicji intelektualnej.

Niejednoznaczne poglądy Arystotelesa na temat roli definicji rzeczy w jego koncepcji poznania naukowego, mogą być interpretowane w sposób radykalny lub umiarkowany. Według radykalnej interpretacji Arystotelesowska teoria nauki, teoria poznania naukowego (epistemologia), jest teorią maksymalistyczną, absolutystyczną (ostatecznościową) i certystyczną. Celem absolutnego (doskonałego) poznania naukowego jest uzyskanie radykalnie pojętej wiedzy naukowej (*epistème*), czyli przekonań prawdziwych i całkowicie pewnych. Takie poznanie miałyby być ustalone ostatecznie (raz na zawsze). Innymi słowy, jeżeli przekonania naukowe są uzasadnione metodą formalnie poprawnego sylogizmu, przy użyciu prawdziwych i całkowicie pewnych przesłanek, to takie przekonania należą do nieobalalnie pojętej *epistème*. Przy tym, zdaniem Arystotelesa, użyte przesłanki są właśnie definicjami realnymi klasycznymi istotowymi.

Stanowisko Arystotelesa wobec teorii wiedzy naukowej można jednak – według Tadeusza Kwiatkowskiego² – zinterpretować w sposób umiarkowany i przyjąć, że w poznaniu, oprócz *doxa*, wyróżniał on *epistème*, które z kolei dzielił na poznanie naukowe *faktyczne* i *wyidealizowane*. Przy tym poznanie naukowego wyidealizowanego nie pojmował jako rzeczywiście realizowanego – nawet w długotrwałym i trudnym procesie poznawczym – lecz jako poznanie wzorcowe, do którego realizacji ludzkie poznanie ustawicznie aproksymuje.

Arystotelesowska epistemologia może więc być interpretowana jako opisowa lub normatywna.

Oprócz definicji realnej klasycznej istotowej Arystoteles wyróżniał definicję nominalną, której funkcją jest objaśnianie znaczenia słów (Euklides). Wraz z rozwojem logiki – szczególnie średniowiecznej logiki języka – narastała świadomość, że zarówno preferowane definicje rzeczy, jak i definicje słowa są formułami językowo-poznawczymi. Definicja rzeczy jednak i definicja słowa różnią się przedmiotem, czyli tym, czego dotyczy definicja, a w związku z tym funkcją poznawczą (celem). Za Arystotelesem w średniowieczu tradycyjnie wyróżniano dalej definicję rzeczy i słowa, jednakże

² KWIAWKOWSKI 1969.

sukcesywnie narastało zainteresowanie definicją słowa. Teoria definicji została rozwinięta poprzez uwyrażnienie podziału definicji rzeczy na definicję klasyczną istotową (jak w koncepcji Arystotelesowskiej) i definicję opisową (nie-istotową) – wspomnianą już przez Cyserona – mającą pełnić funkcję ustalania i wyrażania charakterystycznych własności jakiejś rzeczy.

Wraz ze zwiększającym się zaciekawieniem definicją słowa (w starożytności – rola definicji w geometrii Euklidesa, w średniowieczu – definicje badane w ramach logiki terministycznej, a w nowożytności – coraz donioślejsza rola definicji w matematyce), narastało przekonanie, że Arystotelesowska koncepcja definicji rzeczy jest kontrowersyjna.

W czasach nowożytnych Thomas Hobbes zakwestionował koncepcję definicji realnej klasycznej istotowej. Krytyka ta jednak była radykalna w teorii, a umiarkowana w praktyce. Hobbes wyrażał bowiem akceptowane definicje słowa – pojęte jako skrót – w taki sam sposób jak definicje rzeczy (współcześnie taki sposób nazywany jest definicją w stylizacji przedmiotowej, gdzie *definiendum* i *definiens* występują w supozycji formalnej).

Wzbogacił on teorię definicji słowa o definicję projektującą konstrukcyjną, wprowadzającą nowe wyrażenie (skrót) do języka; definicję projektującą regulującą, dookreślającą znaczenie wyrażenia nieprecyzyjnego; definicję sprawozdawczą, przedstawiającą aktualne znaczenie danego wyrażenia.

Blaise Pascal preferował definicje słowa bardziej niż definicje rzeczy. Definicje słowa bowiem stosowano w geometrii, która była wzorcem dla nauki. Antoine Arnauld i Pierre Nicole przyjmowali tradycyjny podział na definicje rzeczy i słowa. John Locke wahał się, czy poznanie istotnych własności rzeczy – a w efekcie uzyskanie definicji realnych istotowych – jest możliwe i jego stanowisko pozostało niejednoznaczne. Natomiast Gottfried Leibniz, Immanuel Kant, Joseph D. Gergonne i John S. Mill w sposób lapidarny wypowiedali się o definicji realnej, pojętej jako niepewnej, niepełnej i podlegającej doskonaleniu.

II. POPPEROWSKI ANTYDEFINICJONIZM

Karl R. Popper³, jako antyesencjalista i antydefinicjonista, kwestionował głównie poznawczą funkcję Arystotelesowskiej definicji realnej klasycznej istotowej i próbę jej stosowania w naukach empirycznych. Takie definicje Popper nazywał esencjalistycznymi. Arystoteles uważał, że przy formu-

³ POPPER 1979; 1994; 2002a; 2002b; 2002c; 2003a; 2003b.

łowaniu definicji realnych klasycznych istotowych intuicja intelektualna pełni funkcję uzasadniającą. Popper – głosząc tezę, że intuicja jest użyteczna przy uzyskiwaniu i testowaniu fallibilnych hipotez badawczych – uznawał natomiast tylko heurystyczną funkcję intuicji. Wydaje się bowiem, że nie ma możliwości naukowego, przekonującego uzasadnienia hipotezy, że rzeczy mają istotne własności. Dlatego krytycznie (ostrożnie) zawieszał on swoje stanowisko co do istnienia, poznawalności, językowej i definicyjnej wyrażalności istotnych własności przedmiotów empirycznych, a w związku z tym zawieszał także sąd co do użyteczności definicji realnej klasycznej istotowej w procedurze wyjaśniania naukowego. Jest to Popperowskie stanowisko antyesencjalizmu metodologicznego lub inaczej esencjalizmu zmodyfikowanego.

Popper uznawał jednak, że definicja realna – ale nie istotowa – pełni użyteczną funkcję skracania przez użycie krótkiej nazwy zamiast długiego opisu jakiegoś egzemplarza, reprezentującego grupę przedmiotów empirycznych.

Taka definicja realna jest pod względem formy identyczna z definicją nominalną w supozycji formalnej, czyli z definicją w stylizacji przedmiotowej. Różnica jest co do funkcji poznawczej (celu) takich definicji. W przypadku definicji realnej jej funkcją jest słowna charakterystyka przedmiotów, a nie tylko słowna charakterystyka słów, jak to jest w przypadku definicji nominalnej. Charakterystyka przedmiotów i charakterystyka znaczenia słów, którymi oznaczane są poznawane przedmioty, są jednak ze sobą sprzężone.

III. TEORIA DEFINICJI I PUTNAMOWSKA TEORIA ZNACZENIA

W refleksji nad definicją, a szczególnie definicją realną, można zastosować przyczynowo-historyczno-socjolingwistyczną teorię odniesienia przedmiotowego autorstwa Hilarego Putnama⁴. Funkcją bowiem *definiendum* definicji realnej jest oznaczanie czegoś lub kogoś. Innymi słowy, *definiendum* jest używane jako wyrażenie posiadające względnie stałe odniesienie przedmiotowe.

Wykorzystana tu Putnamowska teoria, będąca próbą wyjaśnienia tego, jak przebiega proces zagwarantowania empirycznego znaczenia terminów (naukowych), przedstawia się następująco: na podstawie obserwacji ludzie

⁴ PUTNAM 1975; 1979; 1981; 1983; 1987; 1988; 1990; 1994.

(naukowcy) wprowadzają do języka nazwy, w tym terminy naturalnorodziejowe, czyli takie, które oznaczają zaobserwowane przedmioty empiryczne, tworzące w przyrodzie rodzaje (klasy). Taka procedura nadawania nazwy (*naming ceremony*) dokonuje się w zdarzeniu wprowadzającym (*introducing event*). We wprowadzaniu terminów naturalnorodziejowych do języka użytecznymi metodami są definicje ostensywne i opisy (definicje opisowe). Pierwotne użycie jakiegoś terminu naturalnorodziejowego – przez wskazanie danego przedmiotu – ustala przyczynowo-historyczny łańcuch, łączący użycie danego terminu w zdarzeniu wprowadzającym i wszelkie przyszłe użycie danego terminu. Dlatego według prezentowanej teorii, termin naturalnorodziejowy zachowuje stałe odniesienie przedmiotowe.

Znaczenie terminu naturalnorodziejowego jest ustalane nie tylko przez przyczynowo-historyczny łańcuch użycia danego terminu w odniesieniu do danego przedmiotu (klasy przedmiotów). Komponentem znaczenia jest też intencja użytkowników danego terminu naturalnorodziejowego (pierwszego użytkownika i późniejszych). Ich intencją bowiem jest mówienie o tych samych przedmiotach, np. egzemplarzach cytryny, przy czym poszczególne egzemplarze cytryny należą do zakresu (ekstensji) tego samego terminu naturalnorodziejowego „cytryna”.

Empirycznie uzyskiwane opisy i budowane na ich podstawie naukowe, teoretyczne definicje badanych przedmiotów, są tylko w przybliżeniu trafne i wyczerpujące: niektóre nie są trafne, a niektóre mniej lub bardziej trafne. Zwykli użytkownicy języka mogą skonsultować posiadane opisy (definicje opisowe) przedmiotów z obowiązującymi opisami posiadanymi przez ekspertów. Stąd znaczenie terminu naturalnorodziejowego jest ustalane w językowej społeczności, w której istnieje podział funkcji językowo-poznawczych. Ponadto komponentami znaczenia terminu naturalnorodziejowego – takiego jak „złoto”, „woda”, „kwas”, „cytryna”, „tygrys” itd. – jest jego charakteryzator syntaktyczny (rzeczownik masowy, konkretny), charakteryzator semantyczny (rodzaj naturalny) i ekstensja. Uwzględnienie powyższych komponentów modyfikująco zmienia przyczynowo-historyczną teorię odniesienia przedmiotowego w teorię przyczynowo-historyczno-socjolingwistyczną.

Zastosowana Putnamowska teoria odniesienia przedmiotowego terminów naturalnorodziejowych, łączy się z Putnamowskim esencjalizmem: istota rzeczy jest to naukowo użyteczna, ważna własność (czy własności), od której zależą wszystkie inne własności danego przedmiotu czy zjawiska (klasy przedmiotów czy zjawisk). Poznawcze odkrycie takich istotnych własności jest użyteczne w procedurze wyjaśniania poszczególnych sposobów zachowania

się badanego przedmiotu czy zjawiska. Putnam jednak wyróżnił względną istotę przedmiotów danej klasy, istotę, która częściowo zależy od niejawnej struktury przedmiotów empirycznych („*the contribution of the environment*”), a częściowo od ludzkich, poznawczych punktów widzenia, potrzeb i interesów. Jak widać, nie jest to Arystotelesowski typ esencjalizmu.

Putnamowska teoria referencji terminów naturalnorodzajowych zaaplikowana do teorii definicji pomaga w zauważeniu specyfiki Arystotelesowskiej koncepcji definicji realnej klasycznej istotowej, określającej gatunek (*definiendum*) przez ustalenie w *definiensie* odpowiedniego najbliższego rodzaju i różnicy gatunkowej (istotne własności rzeczy). Arystotelesowska nazwa gatunkowa, tworząca *definiendum*, nie jest tożsama z Putnamowskim terminem naturalnorodzajowym. Putnam bowiem nie pisał *explicite*, a tym bardziej nie eksponował idei składania się gatunków na (najbliższe) rodzaje. Nie wypowiedział się również wyraźnie o zhierarchizowaniu wszystkich przedmiotów w klasy podrzędne (gatunki) i nadrzędne (rodzaje), a jedynie wspominał o nazwach gatunków biologicznych jako przykładach terminów naturalnorodzajowych. „Termin naturalnorodzajowy” pojął on jednak zakresowo szerzej niż termin „nazwa gatunku biologicznego”. Terminami naturalnorodzajowymi są bowiem również nazwy, np. pierwiastków czy kwasów.

Putnam, podobnie jak Popper, zakwestionował kategorię intuicji intelektualnej jako uzasadniającej poznanie desygnatów terminów naturalnorodzajowych. Argumentował natomiast za istnieniem i poznawalnością istotnych własności i rodzajów naturalnych przez odwołanie się do obecności w języku opisów (stereotypów) związanych z terminami naturalnorodzajowymi. Opisy takie są utrwalonymi i obowiązującymi w danej społeczności językowej sposobami pojmowania poznawanych przedmiotów. Jeżeli wszystkie lub większość takich opisów nie byłaby trafna, to komunikacja językowa wcale by nie zachodziła. Względnie jednak skuteczna i sprawna komunikacja rzeczywiście zachodzi właśnie dzięki takim opisom (definicjom opisowym). A zatem – na mocy logicznej reguły *modus tollendo tollens* – przynajmniej niektóre takie opisy (definicje opisowe) są trafne.

Można wysunąć jeszcze inny argument za istnieniem rodzajów naturalnych, a mianowicie przez stwierdzenie odnotowanego w historii nauki niezaprzeczalnego faktu rozwoju poznawczego w nauce, spowodowanego między innymi przyjęciem założenia o istnieniu rodzajów naturalnych (Putnam, Richard Boyd⁵, Hilary Kornblith⁶). Przyjęcie takiego założenia jest

⁵ BOYD 1991; 2000.

⁶ KORNBLITH 1993.

użyteczne w procedurze względnie trafnego naukowego wyjaśniania faktów przeszłych i przewidywania (prognozowania) przyszłości.

Zauważalna jest różnica między tradycyjną i współczesną koncepcją definicji. Na podstawie tekstów współczesnych filozofów – takich jak np. Popper czy Putnam – można sformułować tezę, że definicje są użyteczne ze względu na ich funkcje językowo-poznawcze, przy czym nie są to certystycznie pojęte definicje realne klasyczne istotowe – *ustalone raz na zawsze, niezmiennie* (niekorygowalne) – lecz fallibilistycznie pojęte definicje podlegające sukcesywnym *rewizjom* i *zmianom* (korektom) pod wpływem dodatkowych danych empirycznych.

Zaproponowana tu koncepcja definicji jest uwarunkowana XX-wieczną fallibilistyczną – vs certystyczną – filozofią nauki (epistemologią). Ze zmianą poglądu na naukę, a dokładniej na nauki empiryczne, związane są zmiany koncepcji metody i wiedzy naukowej, a w związku z tym i zmiana koncepcji metody definicji (realnej). Zgodnie z powszechnie przyjmowanym epistemologicznym, antyfundamentalistycznym fallibilizmem, poszczególne przekonania i teorie empiryczne mogą być zrewidowane, zmienione, tzn. zmodyfikowane, a nawet sfalsyfikowane (obalone).

Dlatego również definicje, w tym definicje realne – współtworzące naukowe teorie empiryczne – mogą ulec rewizji i zmianie. Przykładem tego jest chociażby zarejestrowana w historii chemii rewizja definicji pierwiastka chemicznego⁷, kwasu⁸ itd. Powodem rewizji jest to, że w danym okresie rozwoju nauki nie są dostępne wszystkie informacje dotyczące badanych przedmiotów i ich własności, w tym własności uznawanych za istotne. Stąd pozyskiwane nowe dane korygują definicje naukowe. Przyjmowane definicje są uznawane za trafne (prawdziwe) i użyteczne w kontekście aktualnego stanu wiedzy empirycznej. Akceptacja takiej czy innej definicji dokonywana jest jednak z fallibilistycznego stanowiska: poprzednie definicje były formowane i uznawane za poprawne przy ówczesnym stanie wiedzy. Podlegały one następnie rewizjom pod wpływem nowo uzyskanej wiedzy empirycznej. Fallibilizm sugeruje przyjęcie krytycznego, ostrożnego przekonania, że podobnie może się stać z obecnymi i przyszłymi definicjami. Pod wpływem nowych danych, dotychczas posiadane naukowe teorie empiryczne i współtworzące je definicje o świecie empirycznym, także mogą być zrewidowane, mogą okazać się fałszywe (nietrafne) i będą zmienione. Dlatego nie należy uznawać ich za ostateczne, absolutne – obowiązujące zawsze i wszędzie – całkowicie pewne i niezmiennie.

⁷ PRZEŁĘCKI 1957.

⁸ PAWŁOWSKI 1959; 1986.

Według zaproponowanej koncepcji naukowe, teoretyczne definicje realne nie są definicjami pełnymi (kompletnymi), lecz tylko cząstkowymi w szerokim sensie wyrażenia „definicja cząstkowa”⁹. Dzieje się tak dlatego, że odkrywanie własności przedmiotów empirycznych jest trudnym, może nawet niekończącym się procesem. Ponadto, nie jest możliwe poznanie rzeczywistości empirycznej w sposób całkowicie trafny i wyczerpujący. Innymi słowy, nie można poznać trafnie wszystkich własności badanych przedmiotów danej klasy. Pod wpływem wyników nowych badań empirycznych dochodzi do zmiany poprzednich teorii zawierających definicje. Dotychczasowe definicje są uzupełniane o nowo odkryte własności badanych przedmiotów danej klasy; korygowane, a nawet odrzucane, gdy są całkowicie błędne.

Aplikując Putnamowską teorię referencji terminów naturalnorodzajowych, można zauważyć i uwyraźnić problemy związane z tradycyjną teorią definicji, a szczególnie definicji realnej. Po pierwsze, nie wyjaśnia ona, jak *definiendum* i opis odnoszą się do definiowanych przedmiotów. Natomiast Putnamowska przyczynowo-historyczno-socjolingwistyczna teoria odniesienia przedmiotowego pomaga rozwiązać ten problem. Po drugie, definicja realna jest problematyczna również z tego powodu, że wprowadzana ostensywnie nazwa generalna – np. termin naturalnorodzajowy „cytryna” – może zostać powiązana z egzemplarzem, który nie jest reprezentatywny dla definiowanej klasy przedmiotów, np. brany jest pod uwagę zdegenerowany, zwyrodniały okaz cytryny. Wtedy ustalona definicja faktycznie nie dotyczyłaby normalnych cytryn, lecz quasi-cytryn (zwyrodniałych cytryn). Po trzecie, w tradycyjnej koncepcji, przedmioty takie jak złoto, woda, cytryna, tygrys itp. są definiowane przez podanie w *definiensie* opisu wyrażającego koniunkcję własności rozpatrywanych przedmiotów. Zgodnie z tym definicja przykładowej cytryny wyglądałaby następująco: Cytryna jest to owoc o żółtym kolorze, grubej skórce, kwaśnym smaku, określonym typie DNA (z biologicznego punktu widzenia) itd. Zarzutem Putnama wobec takiego opisu jest to, że nie jest on wyczerpujący, lecz co najwyżej tylko w przybliżeniu trafny i wyczerpujący. Stąd takiej definicji nie można uznać za definicję zarazem realną i pełną, czyli ustaloną w sposób ostateczny. Formuła taka bowiem nie jest dokończona i jej *definiens* dookreśla *defi-*

⁹ Trzeba odróżnić definicje cząstkowe w sensie wąskim, inaczej definicje warunkowe, redukcyjne, wykorzystywane do charakterystyki terminów dyspozycyjnych (teoretycznych) przy użyciu terminów obserwacyjnych oraz szeroko pojęte definicje cząstkowe (ang. *partial definition*), których *definiens* tylko częściowo dookreśla *definiendum*. Tak rozumiane definicje cząstkowe są opozycyjne względem definicji pełnych (ang. *full definition*).

niendum tylko częściowo. Rozwiązaniem tej trudności jest potraktowanie tego typu definicji jako cząstkowej w sensie szerokim. Taka rewidowalna i korygowalna definicja realna jest dostosowywana do aktualnego, lecz zmiennego stanu badań empirycznych dotyczących danej dziedziny.

IV. TEORIA DEFINICJI PROJEKTUJĄCEJ, SPRAWOZDAWCZEJ I PERSWAZYJNEJ

Funkcją definicji¹⁰ realnej projektującej jest wprowadzenie do języka określonego wyrażenia (*definiendum*). W przypadku gdy takie *definiendum* jest nazwą generalną, a dokładniej terminem naturalnorodzajowym, to ma ono odniesienie przedmiotowe. Jednocześnie takie *definiendum* jest skrótem notacyjnym: wyrażeniem wygodnym, użytecznym i względnie arbitralnym co do kształtu graficznego. *Definiendum* jest wygodne, ponieważ jest krótsze od rozbudowanego *definiensa*, stanowionego przez w przybliżeniu trafny i wyczerpujący, aktualny opis naukowy, uzyskany w wyniku badań empirycznych. (Niniejszy pogląd na definicję Popper nazwał „definiowaniem od prawej do lewej”). Ponadto tak pojęta definicja jest poznawczo użyteczna, będąc bowiem elementem teorii, umożliwia wyjaśnianie badanych zjawisk, których nie można było wyjaśnić przy uprzednim stanie wiedzy empirycznej. *Definiendum* takiej definicji jest arbitralne (dowolne) pod względem kształtu. Można bowiem użyć kształtu np. „cytryna” na oznaczenie takich przedmiotów, które w języku polskim tradycyjnie nazywamy cytrynami, a można by je oznaczyć używając nazwy „ABC”. Przykładowa jednak definicja terminu naturalnorodzajowego „cytryna” treściowo nie jest arbitralna, ponieważ jest oparta na doświadczeniu, na aktualnej, rzetelnej, biologicznej wiedzy o klasie przedmiotów, które tradycyjnie oznaczamy nazwą „cytryna”.

Po wprowadzeniu za pomocą definicji realnej projektującej skrótowego *definiendum* można używać uzyskanej definicji jako sprawozdającej aktualny stan badań empirycznych w danej dziedzinie (Popper: „definiowanie od lewej do prawej”). Trzeba jednak liczyć się z tym, że tak pojęta definicja realna sprawozdawcza, współtworząca empiryczną teorię naukową, jest falibilna, a zatem może ulec rewizji i zmianie w kontekście kolejnych badań i odkryć empirycznych.

¹⁰ AJDUKIEWICZ 1960; 1975; 1985a; 1985b; 1985c; 1985d.

Wprowadzane terminy naturalnorodziejowe są tylko notacyjnymi – czyli syntaktycznymi, a nie semantycznymi – skrótami dla najbardziej rzetelnych opisów naukowych. Innymi słowy, tego typu definicje nie są zdaniami analitycznymi, takimi, w których między *definiendum* i *definiensem* zachodzi równość znaczeniowa (równoznaczność). Wprowadzone do języka terminy naturalnorodziejowe nie są znaczeniowo synonimiczne z uzyskanymi opisami naukowymi. Opisy takie są bowiem fallibilne i tylko w przybliżeniu trafne i wyczerpujące. Stąd nie są znane pełne zakresy poszczególnych terminów naturalnorodziejowych. Ich znaczenia (i zakresy) są modyfikowane w wyniku sukcesywnych badań empirycznych.

Fakt rewizji i zmian – modyfikacji czy odrzucenia – definicji realnych może spowodować zarzut, że takie definicje są faktycznie definicjami nominalnymi perswazyjnymi, czyli definicjami uzależnionymi od aktualnego kontekstu społecznego: aktualnych potrzeb poznawczych i interesów praktycznych (Edward Schiappa¹¹). Odpierając taki zarzut, należy stwierdzić, że definicje realne są tworzone na podstawie najbardziej rzetelnej, aktualnej wiedzy empirycznej posiadanej na dany temat, a rewizje definicji są uwarunkowane tym, że wiedza ludzka jest aspektywna i omylna, zgodnie z fallibilistyczną koncepcją nauki, w tym metod (definicji) i wiedzy naukowej.

WNIOSKI

Reasumując, w opracowaniu nie ograniczyłem się do przedstawienia historycznych (szczególnie współczesnych) i systematycznych poglądów o definicji, ale również je rozwinąłem, proponując koncepcję definicji.

W zarysie historii teorii definicji chronologicznie uporządkowałem stanowiska *pro* i *contra* definicyjne. Ponadto, opracowałem i wyakcentowałem związki teorii znaczenia (oznaczania) z teorią definicji przez zastosowanie filozoficznej semantyki referencyjnej Hilarego Putnama do teorii definicji.

Uwypukleniu uległ epistemologiczny kontekst teorii definicji, a dokładniej dystynkcja *epistème* (wiedza pewna) vs *doxa* (wiedza prawdopodobna). Przez główną, przewodnią tezę uwyraźniłem fakt, że definicje pełnią użyteczne funkcje językowe i poznawcze. Nie są to jednak certystycznie rozumiane definicje realne klasyczne istotowe – ustalone ostatecznie (raz na zawsze) – ale definicje pojęte fallibilistycznie – rewidowalne i zmiennalne – będące rezultatami rozwoju nauk empirycznych, licznie rejestrowanego w historii nauki.

¹¹ SCHIAPPA 2003.

Eksplikacja tezy Kazimierza Ajdukiewicza, że zakresy wyrażeń „definicja realna” i „definicja nominalna” nie są rozłączne, uświadomiła, że ich uporządkowanie nie jest dokonywane przez podział logiczny (klasyfikację), lecz przez typologizację. Warty zauważenia jest również fakt powiązań zachodzących między różnymi odmianami (rodzajami i typami) definicji: definicje realne mogą być pełne (równościowe) lub częściowe (nierównościowe); definicje realne czy nominalne mogą być jednocześnie definicjami projektującymi (konstrukcyjnymi, regulującymi), sprawozdawczymi lub perswazyjnymi.

Opracowałem także koncepcję definicji realnej projektującej konstrukcyjnej niearbitralnej, wzbogacającej język o nowe wyrażenie, które ma odniesienie przedmiotowe. Rezultatem takiej definicji jest zdanie syntetyczne. Opozycją tak pojętej definicji realnej jest definicja nominalna projektująca konstrukcyjna arbitralna, będąca postulatem znaczeniowym (ustanowieniem terminologicznym), wzbogacającym język o znanie analityczne.

Definicja projektująca, po jej wprowadzeniu do języka, staje się definicją sprawozdawczą. Definicja sprawozdawcza może być zdaniem syntetycznym (w przypadku definicji realnej sprawozdawczej) i zdaniem analitycznym (w przypadku definicji nominalnej sprawozdawczej). Ponadto wyeksplikowałem dystynkcję: definicja realna perswazyjna manipulacyjna oraz nie-manipulacyjna.

Przedstawiona próba współczesnego, nowego spojrzenia na tradycyjną teorię definicji może być użyteczna, między innymi, dla językoznawców (lingwistów), psycholingwistów, socjolingwistów, filozofów języka i nauki, a także semiotyków, metodologów i epistemologów¹².

BIBLIOGRAFIA¹³

- AJDUKIEWICZ K., 1960, *Zarys logiki*, Warszawa: Państwowe Zakłady Wydawnictw Szkolnych.
AJDUKIEWICZ K., 1975, *Logika pragmatyczna*, Warszawa: PWN.
AJDUKIEWICZ K., 1985a, *Definicja*, w: TENŻE, *Język i poznanie*, t. 1, Warszawa: PWN 1985, s. 44-61.
AJDUKIEWICZ K., 1985b, *Definicja*, w: TENŻE, *Język i poznanie*, t. 1, Warszawa: PWN 1985, s. 243-248.

¹² Jestem wdzięczny prof. Andrzejowi Bronkowi (KUL) i dr. Stanisławowi Majdańskiemu (KUL) za uwagi na temat tego tekstu.

¹³ Obszerną bibliografię tematyki dotyczącej definicji zob. w KUBLIKOWSKI 2013.

- AJDUKIEWICZ K., 1985c, *O definicji (1956)*, w: TENZE, *Język i poznanie*, t. 2, Warszawa: PWN 1985, s. 226-247.
- AJDUKIEWICZ K., 1985d, *Trzy pojęcia definicji (1958)*, w: TENZE, *Język i poznanie*, t. 2, Warszawa: PWN 1985, s. 296-307.
- BOYD R., 1991, *Realism, Anti-foundationalism and the Enthusiasm for Natural Kinds*, „Philosophical Studies” (61) 1-2, s. 127-148.
- BOYD R., 2000, *Kinds as the „Workmanship of Men”: Realism, Constructivism, and Natural Kinds*, w: J. NIDA-RUEMELIN (red.), *Rationality, Realism, Revision. Proceedings of the 3rd International Congress of the Society for Analytical Philosophy, September 15-18, 1997 in Munich, Perspectives in Analytical Philosophy*, t. 23, Berlin–New York: Walter de Gruyter, s. 52-89.
- KAMIŃSKI S., 1955-57, *Rola Locke’a i Condillaca w dziejach teorii definicji*, „Roczniki Filozoficzne” (5) 4, s. 67-101.
- KAMIŃSKI S., 1958a, *Hobbesa teoria definicji*, „Studia Logica” (7), s. 43-69.
- KAMIŃSKI S., 1958b, *Gergonne’a teoria definicji*, Lublin: TN KUL.
- KAMIŃSKI S., 1992, *Nauka i metoda. Pojęcie nauki i klasyfikacja nauk*, do druku przyg. A. Bronk, Lublin: TN KUL.
- KAMIŃSKI S., 1994, *Rola definicji w systemie scholastycznej metafizyki*, w: M.A. KRĄPIEC, S. KAMIŃSKI, *Z teorii i metodologii metafizyki*, Lublin: RW KUL, s. 341-354.
- KAMIŃSKI S., 1997, *Definicja*, w: J. HERBUT (red.), *Leksykon filozofii klasycznej*, Lublin: TN KUL 1997, s. 102-104.
- KORNBLITH H., 1993, *Inductive Inference and its Natural Ground. An Essay in Naturalistic Epistemology*, Cambridge, Mass., London, England: Bradford Book MIT Press.
- KUBLIKOWSKI R., 2013, *Definicje i rozwój wiedzy. Od Arystotelesa do Putnama*, Lublin: TN KUL.
- KWIATKOWSKI T., 1969, *Poznanie naukowe u Arystotelesa. Niektóre poglądy teoretyczne*, Warszawa: PWN.
- PAWŁOWSKI T., 1959, *Z metodologii nauk przyrodniczych*, Warszawa: PWN.
- PAWŁOWSKI T., 1986, *Tworzenie pojęć w naukach humanistycznych*, Warszawa: PWN.
- POPPER K.R., 1979, *Objective Knowledge. An Evolutionary Approach*, Revised Edition. Oxford: Clarendon Press. Przekład polski: POPPER K.R. 1992, *Wiedza obiektywna. Ewolucyjna teoria epistemologiczna*, przeł. A. Chmielewski, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- POPPER K.R., 1994, *Knowledge and the Body-Mind Problem. In Defence of Interaction*. Przekład polski: POPPER K.R. 1998, *Wiedza a zagadnienie ciała i umysłu. W obronie interakcji*, przeł. T. Baszniak, Warszawa: Książka i Wiedza.
- POPPER K.R., 2002a (1934), *The Logic of Scientific Discovery*, London and New York: Routledge. Przekład polski: POPPER K.R. 1977, *Logika odkrycia naukowego*, przeł. U. Niklas, Warszawa: PWN.
- POPPER K.R., 2002b (1963), *Conjectures and Refutations*, London and New York: Routledge. Przekład polski: POPPER K.R. 1999, *Droga do wiedzy. Domysły i refutacje*, przeł. S. Amsterdamski, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- POPPER K.R., 2002c (1974), *Unended Quest*, London and New York: Routledge. Przekład polski: POPPER K.R. 1997, *Nieustanne poszukiwania. Autobiografia intelektualna*, przeł. A. Chmielewski, Kraków: Znak.

- POPPER K.R., 2003a (1945), *The Open Society and its Enemies*, t. 1, London and New York: Routledge. Przekład polski: POPPER K.R. 1993a, *Spoleczeństwo otwarte i jego wrogowie*, t. 1, przeł. H. Krahelska, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- POPPER K.R., 2003b (1945), *The Open Society and its Enemies*, t. 2, London and New York: Routledge. Przekład polski: POPPER K.R. 1993b, *Spoleczeństwo otwarte i jego wrogowie*, t. 2, przeł. H. Krahelska, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- PRZEŁĘCKI M., 1957, *Logiczna analiza rozwoju pojęcia pierwiastka chemicznego*, „Studia Filozoficzne” 1 (1), s. 169-178.
- PUTNAM H., 1975, *Mind, Language and Reality. Philosophical Papers*, t. 2, Cambridge: Cambridge University Press.
- PUTNAM H., 1979, *Mathematics, Matter and Method. Philosophical Papers*, t. 1, Cambridge: Cambridge University Press.
- PUTNAM H., 1981, *Reason, Truth and History*, Cambridge: Cambridge University Press.
- PUTNAM H., 1983, *Realism and Reason. Philosophical Papers*, vol. 3, Cambridge: Cambridge University Press.
- PUTNAM H., 1987, *The Many Faces of Realism*, Chicago–La Salle, Illinois, Open Court.
- PUTNAM H., 1988, *Representation and Reality*, Cambridge, Mass., London, England: A Bradford Book – The MIT Press.
- PUTNAM H., 1990, *Realism with a Human Face*, (red.) J. CONANT, Cambridge, Mass. – London, England: Harvard University Press.
- PUTNAM H., 1994, *Words and Life*, (red.) J. CONANT, Cambridge, Mass., London: Harvard University Press.
- SCHIAPPA E., 2003, *Defining Reality. Definitions and the Politics of Meaning*, Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press.